

“Προκλήσεις και διλήμματα με αφορμή τους αυτόκλητους τιμωρούς”¹

Επιστημονικός σχολιασμός της ταινίας «Έτερος εγώ»

που προβλήθηκε στο πλαίσιο του Ε' Κύκλου του Σεμιναρίου

«Έγκλημα και Κινηματογράφος: Το θύμα του εγκλήματος»

Μαρία Κόλλια, τριτοετής Φοιτήτρια Τμήματος Κοινωνιολογίας, Τομέα Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

«Έτερος Εγώ», μια ταινία που αναβιώνει την ιστορία μιας αυτόκλητης τιμωρού. Ένα σενάριο που αναφέρεται στο κομβικό σημείο του εγκλήματος, την ανθρωποκτονία, η οποία στη ζωή παράγει τραγωδίες, αλλά στην οθόνη αντιήρωες που μας μένουν αξέχαστοι. Ίσως είναι αυτή η σκοτεινή πλευρά της ανθρώπινης φύσης που διεγείρει αυτή τη μυστική έλξη που ασκεί η ανθρώπινη καταστροφικότητα.

Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερα περιστατικά προσπαθούν να μας πείσουν ότι οι αυτόκλητοι τιμωροί δικαιώνονται από τα αισθήματα αδικίας που νιώθουν οι πολίτες και από την πεποίθηση ότι το κράτος δικαίου δεν τους προστατεύει. Πολίτες τιμωροί, οπαδοί του «Λίντσιου νόμου», που αποφασίζουν να αφαιρέσουν τη ζωή κάποιου, που καταστρέφουν, που δικάζουν και καταδικάζουν. Οπαδοί του ιδεολογήματος: ο καθένας μπορεί να ορίζει και να διεκδικεί το δίκιο του και τελικά να το επιβάλει στους άλλους πολίτες ως “κανόνα”. Είναι τα άτομα αυτά που ο Becker στους «Περιθωριοποιημένους» του ονομάζει εργολάβους ηθικής.

Οι νόμοι, σε μια οργανωμένη πολιτεία, είναι πρότυπα συμπεριφοράς και δράσης που η κοινωνία θεωρεί απαραίτητα να υπάρχουν για να διάγουμε ομαλή κοινωνική ζωή. Το ότι υπάρχει και τηρείται ένας νόμος σημαίνει ότι τα περισσότερα μέλη της κοινωνίας έχουν συμφωνήσει, ή έστω σιωπηλά έχουν αποδεχθεί, πως είναι απαραίτητος. Το “θάρρος” να παραβιάζει κάποιος τον νόμο για χάρη της δικαιοσύνης, έχει πάντοτε ως αφετηρία την ανεπάρκεια του νόμου και ως απόληξη τη χαλάρωση όλων των ασφαλιστικών δικλείδων που θέλουμε να ακολουθεί η απονομή δικαιοσύνης. Το επιχείρημα της απουσίας του κράτους δεν είναι νεόκοπο, είναι η σταθερή δικαιολόγηση των αυτόκλητων τιμωρών. Η αυτοδικία αποτελεί κοινωνικό εθισμό σε έναν τρόπο συμπεριφοράς που ακυρώνει την ορθολογική και κριτική σκέψη σχετικά με την απόφαση για ανάληψη συγκεκριμένης δράσης. Παρουσιάζεται είτε ως έκρηξη θυμού είτε ως πεποίθηση του δράστη πως μέσα από την πράξη του εφαρμόζει το δίκαιο είτε για τον ίδιο είτε για το σύνολο των

¹ Το κείμενο αυτό αποτελεί απάντηση της συγγραφέα του στο ομώνυμο με τον τίτλο του ερώτημα που εστάλη από την Καθ. Χ.Ζαραφώνιτου, Δ/ντρια του Εργαστηρίου Αστεακής Εγκληματολογίας, για τη χορήγηση πιστοποιητικού επιτυχούς ολοκλήρωσης του ΣΤ' Κύκλου του Σεμιναρίου «Έγκλημα και Κινηματογράφος», ΧΕ Ακαδ.Έτους 2018-19.

πολιτών. Το αποτέλεσμα είναι να εκδηλώνονται τα γνωστά φαινόμενα βίαιων επιθέσεων κατά πολιτικών, μεταξύ πολιτών προς υπεράσπιση της τιμής και της αξιοπρέπειας, η γνωστή βεντέτα ή ακόμα και μεταξύ οπαδών.

Αυτόκλητη τιμωρία σημαίνει ότι ο κάθε θιγόμενος ή ο περίγυρος του θιγόμενου θα μπορεί να δικάζει, να καταδικάζει και να εκτελεί ποινές. Η ανασφάλεια για τον τρόπο και τις πρακτικές του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, η εκδίκηση και η τιμωρία είναι μερικές από τις παραμέτρους που συμβάλλουν στην αυτόκλητη τιμωρία. “Αφού δεν μας προστατεύει το κράτος, θα προστατευτούμε μόνοι μας”, έχουν ως μόνιμη δικαιολογία. Το παρατηρούμε και στις Κρητικές βεντέτες, με την ίδια την οικογένεια να εγκλωβίζεται σε έναν φαύλο τρόπο σκέψης ο οποίος την φυλακίζει μέσα στο φόβο, το πένθος, το μίσος προς τα νεότερα μέλη με συνέπεια το μίσος να αναζωπυρώνεται και να μεγαθύνεται. Έχουμε όμως και περιστατικά πολιτών που παίρνουν τον νόμο στα χέρια τους και εκ των υστέρων ανακαλύπτουν ότι έκαναν λάθος.

Ως κίνητρο της αυτόκλητης τιμωρίας ορίζεται ένα ψυχικό συμβάν π.χ. συναίσθημα αγανάκτησης, από το οποίο εκπηγάει ένα άλλο ψυχικό συμβάν. Αυτό το άλλο ψυχικό συμβάν είναι αποτέλεσμα και όχι αίτιο, γιατί τα ψυχικά συμβάντα δεν έχουν αίτια αλλά κίνητρα. Τα κίνητρα σπάνια είναι συνειδητά, συνήθως είναι ανομολόγητα και εγκληματικά. Πόσο ανακουφισμένος μπορεί να νιώθει αυτός που εγκληματεί; Ο αυτόκλητος τιμωρός επικαλείται ως κίνητρο της πράξης του την απόδοση δικαιοσύνης, αλλά καταλήγει σε αυτό που αποστρέφεται και ενάντια στο οποίο επαναστατεί. Η αυτόκλητη τιμωρία είναι επικίνδυνη αφού είναι αποτέλεσμα εσωτερικής ορμής που δεν επιτρέπει τον υπολογισμό ούτε των πράξεων, ούτε των συνεπειών της. Είναι μια βαθιά ατομικιστική επιλογή που καμία σχέση δεν έχει με την απονομή δικαιοσύνης. Έχεις πάντα το δικαίωμα να κρίνεις, αλλά όχι να δικάζεις. Δικάζει μόνο η δικαιοσύνη. Διαφορετικά τι να τους κάνουμε τους νόμους και τον θεσμό της δικαιοσύνης, εάν είναι να αποφασίζει ο καθένας από μόνος του τι είναι επιτρεπτό και με ποιον τρόπο θα τιμωρεί τους παραβάτες. Είναι γνωστό, ότι η απόδοση άμεσης “δικαιοσύνης” οδηγεί σε χαστικές καταστάσεις και σε κοινωνίες εκτός ελέγχου.

Πιστεύω ότι η άρνηση της αυτόκλητης τιμωρίας έχει κάποιο σκεπτικό. Όταν τιμωρείται από τον νόμο κάποιος, θέλουμε να ξέρουμε ότι του δόθηκε η δυνατότητα να υπερασπιστεί τον εαυτό του, ότι είναι όντως αυτός που διέπραξε το αδίκημα και ότι η ποινή υπήρξε αντίστοιχη του αδικήματος. Το σύστημα απονομής δικαιοσύνης έχει φροντίσει να υπάρχει τουλάχιστον κάποιο αποδεικτικό υλικό, πριν να καταδικάσει. Το δίκαιο οφείλει να έχει ορθολογική βάση και όχι συναισθηματική, αλλιώς παλινδρομούμε στον πανάρχαιο τρόπο θρησκευτικής απονομής δικαιοσύνης, το «οφθαλμός αντί οφθαλμού», το οποίο, σύμφωνα με τον Γκάντι, το μόνο αποτέλεσμα που θα έχει είναι να κάνει όλον τον κόσμο τυφλό.

Ποιος θα ήθελε να ζει σε μια κοινωνία ανομίας και αυθαιρεσίας όπου μπερδεύονται εγκληματίες και θύματα και η διεκδίκηση του δίκαιου γίνεται με πρωτόγονες συμπεριφορές; Η αυτοδικία και η παράκαμψη του νόμου έχουν απρόβλεπτες συνέπειες για τον κοινωνικό ιστό, καθώς μετατρέπουν την κοινωνία σε ζούγκλα, απαξιώνεται το κράτος και το αίσθημα δικαιοσύνης στη συνείδηση των πολιτών και οδηγούν στην υποτίμηση την ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη. Ο άνθρωπος πάντα προσανατολίζεται στην τήρηση των πανανθρώπινων αρχών. Η συμπεριφορά του βασίζεται όχι μόνο στους ισχύοντες κοινωνικούς κανόνες, αλλά σε πανανθρώπινες αρχές, όπως η αρχή της δικαιοσύνης, της ισότητας, της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και του σεβασμού. Σε μια οργανωμένη λοιπόν κοινωνία δεν αφαιρούμε από τον δράστη το δικαίωμα της υπεράσπισης ούτε “δικάζουμε” με σφαίρες. Προκειμένου να αποφευχθούν τέτοια φαινόμενα δημιουργήσαμε το κοινωνικό συμβόλαιο, για αυτό φτιάξαμε το κράτος, για αυτό έχουμε δημοκρατία.

Ποιος είναι αυτός που ορίζει τα όρια και το βαθμό αγανάκτησης που όταν υπάρχουν δικαιολογούν την αυτόκλητη τιμωρία; Αρκετοί, αν όχι όλοι, θα συμφωνήσουμε ότι το κράτος δικαίου δεν κάνει πάντα σωστά τη δουλειά του όπως ορίζεται από το σύνταγμα και αυτό δημιουργεί ένα διάχυτο αίσθημα αδικίας. Η αδυναμία του συστήματος να απονέμει δικαιοσύνη είτε λόγω αρνησιδικίας είτε λόγω ατιμωρησίας προκαλεί ανασφάλεια στους πολίτες. Επιπλέον η απογοήτευση από τους φορείς με τους οποίους έρχεται σε επαφή ο πολίτης, π.χ. αστυνομία, κ.λπ., τον κάνει να νιώθει απροστάτευτος. Αθροιστικά λοιπόν όλα αυτά μετουσιώνονται σε οργή, γίνονται επιθετικότητα και ο πολίτης οδηγείται να λύσει συνήθως βίαια το πρόβλημα μόνος του. Αν το κράτος δικαίου έκανε σωστά την δουλειά του, τότε ο πολίτης δεν θα ένιωθε χαμένος μέσα στον φόβο, την ανασφάλεια και την αδικία.

Πρέπει λοιπόν να διορθώσουμε τους θεσμούς, να έχουμε εμπιστοσύνη σε αυτούς, και όπου έχουμε ένα πρόβλημα, θα πρέπει να το λύνουμε και όχι να οδηγούμαστε σε ατομικές πράξεις βίας. Όταν μια χώρα αδυνατεί να προστατεύσει την ασφάλεια και τα δικαιώματα των πολιτών, ανέχεται το έγκλημα και συναινεί στην ουσία με την δράση διαφόρων παραβατικών ομάδων, είναι θέμα χρόνου να διαχυθεί η βία σε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες και να διαμορφώνονται συναισθήματα απαξίας των πολιτών στους θεσμούς της δικαιοσύνης και της προστασίας των πολιτών.

Πρέπει ως κοινωνία να κάνουμε την αυτοκριτική μας, αλλά και η πολιτεία να λάβει μέτρα για την ενίσχυση του κράτους δικαίου, την προάσπιση των δικαιωμάτων των πολιτών και να εναντιωθεί σε κάθε είδους αυτοδικία και προσπάθειας υποκατάστασης του νόμου.